

О.О. Яшан

ВНЕСОК ПАРТИЗАН ЧЕРКАЩИНИ У ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ ВІД НАЦИСТСЬКО-ФАШИСТСЬКИХ ЗАГАРБНИКІВ

У статті досліджується внесок партизан Черкащини у визволення України від нацистсько-фашистських загарбників під час Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр. Зокрема, розкриваються причини виникнення партизанського руху на Черкащині, суб'єктивні та об'єктивні фактори що впливали на розгортання партизанського руху в області; наведені приклади успішної діяльності партизан краю у боротьбі з ворогом.

На підставі проведеного дослідження зроблено висновки, що незважаючи на складні умови функціонування, партизани Черкащини зробили вагомий внесок у розгром нацистсько-фашистських загарбників.

Ключові слова: Черкащина, партизани, рух Опору, Велика Вітчизняна війна.

Широкий антифашистський рух Опору, який розгорнувся на теренах СРСР, і України зокрема, проти нацистсько-фашистських загарбників став особливістю Великої Вітчизняної війни 1941 — 1945 рр. Найефективнішою формою цього Опору був партизанський рух. Актуальність даного дослідження визначається кількома аспектами. По-перше, в свідомості сучасного українського суспільства відбуваються зміни, щодо трактування подій Великої Вітчизняної війни (1941-1945 рр.), тому необхідно висвітлювати правдиву картину тих подій. По-друге, актуальність пояснюється тим, що героїчні сторінки вітчизняної історії, ратний подвиг наших співвітчизників на окупованій ворогом території є важливим фактором патріотичного виховання української молоді. Виходячи з цього авторка ставить за мету показати яким був внесок партизан Черкащини у визволення України від нацистсько-фашистських загарбників. Для досягнення поставленої мети є доцільним вирішення таких дослідницьких завдань: визначити причини виникнення руху Опору; з'ясувати суб'єктивні та об'єктивні фактори що впливали на розгортання партизанського руху на Черкащині; навести приклади успішної діяльності черкаських партизан.

У порівнянні з переважною більшістю країн Європи нацистський окупаційний режим на території України, і Черкащини зокрема, носив

особливо брутальний і жорстокий характер. Окупаційна політика гітлерівців не обмежувалася лише економічним гнітом. Не останню роль у зростанні невдоволення відіграло расистське ставлення нацистів до місцевого населення, постійне приниження людської гідності українців. Нацистські ідеологи не залишали українцям гідного місця у своїй ієрархії, так як в «новій Європі» для них відводилося лише місце рабів [1,с.254]. Місцеве населення було позбавлене всіх громадянських прав, жодна автономна громадська діяльність не дозволялася.

Історичний досвід доводить, що з українцем можна скоріше порозумітися по-доброму, апелюючи до його почуттів, а не з допомогою погроз, примусу та терору. Послідовне приниження гідності частини населення від окупантів спричиняло спроби цих знедолених, але свободолюбних людей визволитися [2,с.38]. Для усіх стає зрозумілим той факт, що «новий порядок» не приніс українцям покращення життя. З огляду на це стає зрозумілим, чому під час нацистської окупації населення Черкащини, яке внаслідок особливо жорсткої експлуатації природних та людських ресурсів фактично опинилось на межі виживання, не полишало надію на визволення. Отже, основною причиною виникнення руху Опору були плани країн нацистсько-фашистського блоку щодо світового панування і безжалісної експлуатації загарбаних територій.

Виникнення та розгортання партизанського руху не було справою партійних функціонерів, у лавах партизанів носії офіційної ідеології — комуністи і комсомольці — становили лише відповідно 13,6 і 19,9 % від загальної кількості бійців [3,с.11]. Так, у Тальному антифашистську організацію очолили брати Григорій і Віталій Проценки, батько яких Володимир Боніфатійович, директор Веселокутської середньої школи 20 листопада 1937 р. був засуджений, як член «Української націоналістичної організації», на 10 років концтаборів. У Смілі — Юрій Канарський, — син репресованого за підозрою у співпраці з польською військовою організацією. Сином «ворога народу» був і ушлавлений ватажок уманських підпільників Андрій Романщак. У Христинівському районі підпільну організацію створили брати Панченки також сини, так званого, «ворога народу». Майже 100 селян з Коритньої Монастирищенського району було репресовано, з них 63 розстріляно. І саме тут майже відкрито діяв Монастирищенський підпільний райком партії. Основу другої української партизанської бригади становили уродженці Коритньої [4,с.206]. Жінками цього села було вишито бойові прапори для бригади і її підрозділів, які нині зберігаються у Києві. Тому, на нашу думку, партизанська боротьба проти гітлерівських окупантів в Україні, і на Черкащині зокрема, 1941-1944 рр. мала народний характер.

Свідченням того, що місцеве населення підтримувало партизанів є репресії, які окупанти широко застосовували до непокірних [5, с. 624-625; 6, арк. 8-9, 12]. І не треба ототожнювати підтримку партизанів лише участю мирних жителів у збройних формах антифашистського спротиву. У розпорядженні Черкаської райуправи № 26 читаємо: «Хто партизан ховає, дає притулок, або якимось іншим чином сприяє партизанам, буде рахуватись теж як партизан...» [7, арк. 128]. Масові факти укриття хворих і поранених партизанів, надання продовольчої допомоги партизанським загонам, сприяння їм в організації розвідувальної роботи яскраво свідчать, на чиему боці було населення.

Разом з тим ми розуміємо, що партизанський рух на Черкащині не був з самого початку масовим. Виходячи з радянської оборонної доктрини, яка виключала ведення широкомасштабних і тривалих бойових дій на радянській території, приготування до партизанської і підпільної боротьби були недоцільними й шкідливими. Тому з др. пол. 1930-х рр. було припинено всі роботи з підготовки до партизанської війни. Наслідком такої політики було відсутність на початку війни єдиного координуючого центру партизанського руху (Український штаб партизанського руху розпочав свою діяльність лише з 20 червня 1942 р.), що суттєво ослаблювало партизанський рух. Ще одним наслідком такої політики була нестача у партизанів зброї та боеприпасів, вони часто відчували брак засобів радіозв'язку, міно-підричних пристроїв. За свідченнями багатьох партизанів, у них не було нічого, крім незначної кількості гвинтівок і ручних гранат. Це не лише відчутно гальмувало кількісне зростання партизанських лав, а й негативно позначалося на бойовій роботі, призводило до марних втрат [8, арк. 14 зв.-15]. Також позначився й брак досвіду ведення партизанської війни, кваліфікованих командирів, військових фахівців — мінерів-підричників, радистів, відсутність належного медикаментами та продовольством.

Відсутність значних лісових масивів на Черкащині (під лісами лише 14% території), які до того ж були досить впорядковані, з розвиненою мережею доріг і просік, стало ще однією перешкодою для створення масових партизанських загонів.

Особливістю створення перших партизанських загонів, які діяли на Черкащині в 1941 р., було те, що основою їх були бійці винищувальних загонів, тому вони і діяли як військові частини. Відповідно ділилися не на групи, а на взводи, батальйони. Така організація сковувало їх маневреність та мобільність.

Відсутність матеріально-продовольчої бази стало ще одним фактором гальмування широкої мережі партизанського руху. Так на початок війни у Черкаському районі було створено шість підпільних продукто-

вих складів з річним запасом на 150 чоловік, три бази з одягом, шість складів зброї з 300 гвинтівок, 15 кулеметів. У Звенигородському — 5 продовольчих складів, два — зі зброєю. Аналогічні запаси були створені у Жашківському, Уманському районах. У перші ж місяці окупації усі склади були виявлені та знищені гітлерівцями чи пограбовані місцевим населенням [4,с.205].

Отже, за умов, що склалися, неможливим було розгортання широкої мережі партизанських загонів та антифашистського підпілля, тому протягом кількох перших місяців окупації гітлерівцям вдалося знищити десятки підпільних обкомів, райкомів і міськкомів, сотні антифашистських організацій і груп.

Також, на початку окупації великий вплив на свідомість населення мала німецька пропаганда, яка обіцяла «райське» життя за « нової влади ». Інформаційний голод, на тлі фронтових перемог противника пригнічував настрої місцевих жителів, оточенців, партизанів і підпільників, породжуючи вірус страху й зневіри в можливість подальшої боротьби. До того ж недалекоглядна політика сталінського режиму, у межах якої фактично проводився справжній геноцид щодо цілих верств власного народу, призвела до того, що з початком війни проти гітлерівців частина радянських людей відверто вагалася, яку владу підтримати. В 1941 — на початку 1942 рр. певна частина цивільного населення, особливо в сільській місцевості не бажала вести боротьбу проти німців, а намагалася у різний спосіб пристосуватися до окупаційного режиму, вважаючи, що « новий порядок » не може бути гірший, ніж той режим, який існував за часів панування більшовиків. Це було однією з найголовніших причин чому частина населення не збиралась чинити опір окупантам. По суті, все зводилося до боротьби за елементарне виживання в умовах окупації.

Хоробрість завжди пов'язана з ідейністю. Хоробра людина ризикує й жертвує життям в ім'я якоїсь ідеї (батьківщина, віра, честь). Заздалегідь можна припустити, що в моменти криз у деяких суспільних верствах ця риса взагалі виявляється з недостатньою силою. Початковий етап Великої Вітчизняної війни, коли патріотична ментальність не була задіяна, являє собою яскраве підтвердження цієї тези. Можна зазначити, що « мала війна » цілковито базувалася на добровільній участі в ній лише наймужніших і найхоробріших людей, які добровільно, за давнім звичаєм слов'янських народів, стали на бій із ворогом за незалежність Батьківщини. Проте за це можна було не лише накласти головою, а й накликаати лихо на рідню [9,арк.10]. Лише особи з яскраво вираженим моральним почуттям могли пересилити страх і чинити так, як від них вимагав їх громадянський обов'язок, тому боролися з окупантами лише наймужніші й найхоробріші. Адаже постійні поразки на фронтах в 1941 —

1942 рр. призводили до зневіри значної кількості пересічних людей у перемозі над ворогом [10]. В очах багатьох українців німецький вермахт постав як найсильніша армія світу. Багато хто дотримувався поглядів, що, оскільки навіть Червона армія не змогла впоратися із ворогом, то німців з території України вже ніхто не зможе вигнати. Після поразки радянських військ під Києвом в українському суспільстві досить широко утвердилась думка, що війна вже програна.

Крім того, за підтримку партизан «нова влада» жорстоко карала. Тим же, хто допомагав окупаційній владі у ліквідації партизан, надавалась грошова винагорода в розмірі 10 тис. крб., а сім'ям, які постраждали в боротьбі з «бандами» (так німці називали партизанів) надавались земельні наділи, грошові нагороди, харчові пайки, робота [11, арк.37; арк.97].

Партизанський рух, як стратегічний фактор у Другій світовій війні, змінював плани німецького керівництва і значною мірою впливав на їх реалізацію. Для боротьби з партизанами ворог вимушен був зосереджувати крупні військові сили, так у жовтні 1941 р. для знищення 2-го Українського полку НКВС, що діяв у Черкаському лісі в районі Ірдинських боліт, карателі відізнали з фронту полк СС і з допомогою артилерії, у супроводі дезертирів і зрадників Батьківщини атакували позиції штаба полку НКВС при тому, що в цей час всі сили ворога були зосереджені для форсування Дніпра [12, арк.11]. Крім загонів СС для боротьби з черкаськими партизанами були задіяні авіація, танки, війська вермахту та союзників Німеччини, польова жандармерія, поліція, загони «власовців» тощо [6, арк.13; 12, арк.12-13, 17]. Тобто для досягнення успіху у протистоянні з рухом Опору на Черкащині спецслужби застосовували усі наявні військові можливості, форми та методи — від масштабних каральних акцій, численних страт, до використання спеціальних команд, формування власних «загонів» месників, «підпільних» груп, масового засилання агентів і диверсантів [6, арк.8-16]. Завдання цих «народних месників» полягало як у розвідці партизанських сил, діяльності підпілля, так і фізичному знищенні керівних кадрів, отруєнні їжі, води, вчиненні інших диверсій.

В силу цих обставин, на жаль, більшість партизанських загонів Черкащини, сформованих на початку Великої Вітчизняної війни, вже на кінець 1941 — початок 1942 року були розгромлені, або ж розפורшені карателями. По суті, довелося все робити заново. Значно розширюється партизанський рух на Черкащині лише у 1943 році в зв'язку з успішними наступальними операціями Червоної Армії. У цей період партизани Черкащини діють у тісному взаємозв'язку з Українським штабом партизанського руху і нелегальним ЦК КП(б)У.

Проте незважаючи на суб'єктивні та об'єктивні фактори рух опору на Черкащині не переставав діяти ні на мить і партизани краю здійснили свій вагомий внесок у справу розгрому ненависного ворога. На території Черкащини — Чигиринський, Корсунь-Шевченківський, Кам'янський, Тальнівський, Монастирищенський райони поправу називають партизанським краєм.

Усього в тилу ворога на Черкащині в роки війни діяли 30 організацій і 39 підпільних патріотичних груп, 4 районних партійних і один міжрайонний партійний комітети, на базі яких було створено 24 партизанські загони та друга українська партизанська бригада.

Саме на Черкащині в перші місяці війни партизанськими загонами було вперше розгромлено крупні ворожі підрозділи, прикривався вихід з оточення окремих частин 6-ї і 12-ї армій Південно-Західного фронту. З 27 липня 1941 р. у Смілянському і Черкаському районах почав діяти 2-й партизанський полк НКВС (керівник В.І. Щедрін) (більше 1000 бійців). Бійці полку у серпні-вересні провели ряд успішних операцій по знищенню гітлерівців в с.Будище, Закревки, Балаклеї. Було пущено під укіс кілька ворожих ешелонів з бойовою технікою живою силою[3,с.43; 12,арк.11]. 5 серпня 1941 р. загін ім. Ворошилова (майже 400 бійців) під керівництвом А.С. Куценка розгромив колону гітлерівців, яка вступала в Кам'янку. В серпні Черкаський партизанський загін Феодосія Савченка і Сергія Пальохи розбив ворожий обоз, захопив штабну автомашину з важливими документами. 23 вересня 1941 р. успішно почав діяти партизанський загін під командуванням першого секретаря Гельмязівського райкому партії. Ф.Д. Горелова.

Одним з перших великих загонів на окупованій території Черкащини був Черкаський партизанський загін. Командиром загону був Ф.Р. Савченко, лектор Черкаського міськкому партії. Загін у складі 137 чоловік вів активну боротьбу з вересня 1941-го р. по жовтень 1942 р. Черкаський загін Ф. Савченка став рейдовим, переправлявся на лівобережжя в Полтавську область, заходив у Кіровоградську область (рейди пролягали Черкаським, Чигиринським, Олександрівським, Кам'янським та Смілянським районами). З боями партизанський загін пройшов у тилу ворога дві тисячі кілометрів. Діючи на території п'яти районів, партизани знищили в 20 селах понад 200 фашистів і 94 поліцаї. Загін змушував окупантів тримати в тилу численні військові підрозділи, громив обози і штаби ворожих частин. В одному з боїв партизани захопили прапор німецької військової частини. Велася агітаційна робота серед населення. Партизани нагнали на окупантів такого страху, що в селах Черкащини вивішувалися оголошення, у яких за поїмку Ф.Р. Савченка було обіцяно вина-

городу 50 тис. окупаційних карбованців і три гектари землі, а за кожного партизана з його загону — 2 тис. [13, с.136].

Агресори наполегливо переслідували загін. 5 травня 1942 р. на березі річки Ірдинь загинув командир загону Ф.Р. Савченко. У жовтні із усього загону в живих залишилося тільки п'ятеро, які пішли в підпілля. Саме вони на чолі з С.Н. Пальохою в 1943 р. створили Черкаський партизанський загін другого формування. Бійцям партизанського загону С. Пальохи вдалося налагодити зв'язок із штабом 52-ї армії 2-го Українського фронту. У вересні 1943-го року на Черкащині висадився десант 3-ої і 5-ої повітряно-десантних бригад (близько 400 десантників), які з'єдналися із партизанами та створили Свидівський плацдарм для форсування Дніпра і визволення Черкас. Почалося звільнення від окупантів сіл на Правобережжі — Лозівка, Єлизаветівки, Сокирино...

Саме черкаські партизани забезпечили успішне форсування нашими військами Дніпра, а звідти — й подальше звільнення Черкас і Черкаського району. Загін, за період своєї діяльності, знищив 1660 солдатів і офіцерів ворога, 95 ворожих автомашин з військовим вантажем, 6 танків, 5 мотоциклів, 3 радіоузли, 160 км телефонного кабелю, розгромили 2 німецькі штаби, 12 поліцейських дільниць, зірвали 15 мостів, у тому числі один залізничний через р. Тясмин, 3 склади боєприпасів і продовольства, систематично виводили з ладу залізничну колію на дільниці Черкаси — Сміла — Цвіткове, відбили в окупантів та роздали населенню 600 голів худоби, захопили в полон 42 німецьких військових[14]. У Черкаському партизанському загоні успішно воювала група французьких патріотів.

Серед перших на Черкащині був і Кам'янський партизанський загін (командир — Андрій Куценко, комісаром загону був Гнат Беркін), що виник на початку серпня 1941 р. Безпосередньо керував ним Кіровоградський підпільний обком партії, який у 1941 р. очолював уродженець Черкащини П.К. Василина. Загін діяв у Грушківському лісі — урочищі Холодного Яру. До складу загону входило дванадцять диверсійних груп. 3 серпня до середини листопада 1943 р. кам'янські партизани знищили 360 ворожих солдатів та офіцерів, 68 поліцаїв та старост, 93 підсобника окупаційної влади, було пущено під укіс 2 ешелони, організовано 4 аварії поїздів, розбито 25 вагонів, 23 трактори, 2 штаби, 13 мотоциклів, 18 телефонних ліній, 2 комутатори, 5 гармат, 7 молотарок і комбайнів, спалено 36 автомашин, роздано місцевому населенню 1250 тонн зерна, підірвано кам'янське нафтосховище. В Кам'янці розгромили ворожий штаб, з якого забрали важливі документи і переправили їх радянському військовому командуванню. З'єднавшись з частинами Червоної Армії,

загін брав участь у визволенні дев'ятнадцяти населених пунктів [15, арк. 10-11, 25-28].

Два роки у Монастирищенському районі діяв райком партії під керівництвом П.О. Саморухи. Райком узгоджував дії партизанського загону ім. Чапаєва, командував яким офіцер-прикордонник Іван Калашник. Крім території Монастирищенського району, загін вів боротьбу на території ряду районів Вінницької області. І.І. Калашник передодягнувшись у форму німецького офіцера, проникав в установи, поліцейські управи і там знищував ворогів. На початку 1943 р. він загинув, але загін продовжував боротьбу до травня 1944 р.

Наповнення добровольцями 2-ої Української партизанської бригади, також здійснював Монастирищенський райком партії, було налагоджено й зв'язок місцевих загонів з партизанами Д.М. Медведева, які діяли у Західній Україні поблизу м. Рівно.

З перших днів нацистської окупації на Черкащині також діяли Смілянський партизанський загін (командир Стаховський), Чернобаївський партизанський загін (командир Д.С. Комашко).

Всього 44 дні діяв у тилу ворога партизанський загін Соболева — тодішніх Ірклівському і Чернобаївському районах. За цей короткий час вони встигли підірвати два мости через Сулу, розгромити автоколону біля Малих Канівців, вбити німецького полковника у Великій Бурімці та ще 113 солдатів і офіцерів. Серед захоплених партизанами трофеїв — легкове авто і чотири вантажівки, 130 гвинтівок і 15 автоматів. Найоригінальніший трофей — захоплені разом із переляканими німецькими екіпажами три моторні човни на Дніпрі.

На Покрову 1943 року на Маньківщині, на перегоні Поташ–Подібна партизани підірвали водозливну трубу під залізничним полотном, припинивши рух на півтори доби. Через два тижні між Тальним і Звенигородкою пустили під укіс залізничний локомотив. Згоріло й розбилося 18 вагонів зі снарядами і 18 платформ з технікою — до пункту призначення не доїхали три танки і 17 автомашин. Загинули 36 німецьких солдатів, ще 11 отримали поранення. Рух залізницею обірвався на 21 годину.

Місцеві партизани Лисянщини пустили під укіс два товарняки, знищили поліцейський пост у Хлипнівці, обірвали лінії телефонного зв'язку у Верещаках і Мурзинцях, підірвали міст у Шестеринцях, обірвавши на 10 днів рух по вузькоколіїці, у Тихонівку відбили 150 голів худоби, яку мали вивезти до Німеччини. У січні 1944 року в Почапінцях повністю знищили загін поліцаїв, який тікав від радянських військ, що наступали.

Активна підготовка партизанських груп і загонів, в основу діяльності яких було покладена тактика, коли вдень партизан — звичайний собі гречкосій, а вночі чи в разі необхідності — член рейдуючої партизансь-

кої групи чи загону в сусідньому районі починається з весни 1942 р. Групи діяли за єдиним планом і охоплювали не окремі села, а два-три райони, до того ж сусідніх областей: Вінницької, Київської, Одеської. У окупантів складалося враження, що в цих районах рейду діє велике партизанське з'єднання. Після рейду таких партизанських груп, карателі шукали їх в лісах, а вони днювали в селах, чи виконували сільськогосподарські роботи в полі.

Під час таких рейдів партизанські групи нищили обладнання цукрозаводів, техніку сільських громад, пускали під укис військові ешелони, заманивши карателів у ліс, зосередивши в одному місці кулеметників і автоматників, наносили раптовий щільний вогневий наліт і, знищивши не один десяток окупантів, зникали часто без втрат.

Підпільники Монастирищенського району підготували і направили в різні партизанські групи 218 бійців, 300 гвинтівок, 17 автоматів, 45 тис. патронів. Згодом ці групи склали основу 2-ї Української партизанської бригади. І цілком слушно в документах спец комісії, УШПР відзначалося, що «історія цієї партизанської бригади повчальна з усіх точок зору партизанського руху України і, в першу чергу, тим, що вона саме зародилася в глибокому тилу ворога і діяла 2,5 роки» [4,с.207].

Подібно ж формувалися і діяли підпільники Чигиринського, Кам'янського, Черкаського і ряду інших районів. Саме з дрібних партизанських груп, які діяли під єдиним командуванням, в потрібний час вирости великі партизанські загони і з'єднання. Так, партизанський загін Петра Дубового, який в червні 1943 року зосередився в Холодному Яру, налічував 930 бійців. Неподалік нього знаходився реформований загін Андрія Куценка, в якому було 312 бійців.

Черкаський партизанський загін Г.К.Іващенко та С.Н.Пальохи під час боїв за Дніпро мав 806 бійців, партизанське з'єднання В.К.Щедрова, яке діяло під Корсунем і Каневом, — 408.

Після виходу радянських військ на Букринський плацдарм командування фронту з вересня 1943 р. розпочало висаджувати в район Канева, ст. ім. Тараса Шевченка, Черкас підрозділи 3-ої і 5-ої повітряно-десантних бригад. Йшла підготовка до форсування Дніпра на цій ділянці фронту. Командування Черкаського партизанського загону створило спеціальні групи для розшуків десантників. Черкаський партизанський загін з півдня і південного сходу, а загін ім. Пожарського від Сміли і Городища прикривали десантників, були надійним заслоном під час їхнього переформування в єдину бригаду.

Значну допомогу діючій армії надали партизани Канівського загону, які прийняли на свою базу у вересні — жовтні 1943 р. близько 1 тис. парашутистів на чолі з командуванням 5-ої повітряно-десантної брига-

ди. У цей час партизанські загони Холодного Яру були зосереджені на допомозі 52-й і 4-й гвардійським арміям і діяли з підрозділами радянських військ біля Чигирина — Знамянки. У важкій і непримиренній боротьбі з гітлерівськими загарбниками значну роль у великій історичній битві на Дніпрі відіграли партизани Корсунь-Шевченківського і прилеглих до нього районів [14].

Отже, Велика Вітчизняна війна 1941-1945 рр. як складова частина Другої світової війни (1939-1945) дала найвагоміші зразки бойової діяльності партизанів щодо руйнування і дезорганізації тилу нацистсько-фашистської армії. Особливо ефективними були диверсійні дії на комунікаціях вермахту. Висока результативність характеризує партизанську розвідку. Боротьба партизанів на теренах України, і Черкащини зокрема, стала однією з вирішальних умов розгрому і вигнання окупантів із захоплених ними територій. На жодному з театрів військових дій Другої світової війни не було такого безпосереднього впливу бойової діяльності партизанів на перебіг збройної боротьби на фронті, як в СРСР. Під час визволення України у 1943–1944 рр. було налагоджено стратегічну взаємодію між діючою армією та партизанськими силами, які посилили удари по комунікаціях ворога, захоплювали переправи, тримали у напрузі тил ворога, яскравим свідченням таких дій є діяльність партизан Черкащини. Гітлерівський генерал-полковник Лотар Рендулич, згадуючи про тяжкі «будні» в період війни, пише: «Росіяни значною мірою використовували партизанів для прояснення ситуації і стеження за противником. Вони проявляли велику кмітливість і доставляли радянському командуванню вельми цінний матеріал...

Методи боротьби радянських партизанів характеризувалися такою жорстокістю, яка не спостерігалась на жодному театрі бойових дій... З іншого боку, ніде не спостерігалось такої тісної взаємодії між партизанами і регулярною армією, як на російському фронті. Бували випадки, коли залучалися партизанські сили числом до 10 тисяч осіб» [16, с.455-456].

Ефективність радянського руху Опору визначалася не лише кількістю знищеної живої сили і техніки ворога. Сам факт присутності партизан і підпільників надихав цивільне населення на боротьбу, посилював у ньому віру в перемогу. Одночасно рух Опору психологічно пригнічував окупантів, сприяв дезорганізації його тилу та ослабленню їхньої боєздатності, що також прискорювало вигнання окупантів з української землі. Партизани здійснювали рейди на тисячу і більше кілометрів по тилах ворога, дезорганізуючи його тил і комунікації. В документах вищого радянського військового керівництва партизанський рух було охарактеризовано як «одну з вирішальних умов перемоги над ворогом».

Визнавав силу радянських партизанів й противник. Уже в наказі штабу Верховного командування вермахту (ОКВ) від 16 вересня 1941 р. зазначалося, що дії партизанів набувають форми «відкритих повстань» і «широкої війни» і становлять «загрозу для німецького керівництва військової». Такою загрозою для окупантів були і партизани Черкащини, у сутичках з якими карателі втратили 12 099 солдатів та офіцерів. Було пущено під укіс 72 німецькі залізничні ешелони з військами та бойовою технікою, висаджено в повітря 56 мостів на їхньому шляху, знищено 604 автомашини ворога. Партизани взяли активну участь в боях за визволення від нацистсько-фашистських загарбників 5 міст і 38 сіл Черкащини.

Невипадково, що переважна більшість організаторів підпільної і партизанської боротьби, які закидалися в Молдавію, західні області України, Чехословаччину, Польщу, Угорщину були черкащани. Серед них Герой Радянського Союзу Олександр Тканко, черкаські партизани Григорій Сопілка, Данило Грунтовий, Іван Лисак, Леонід Бережистий, Олександр Гуров, Митрофан Кучеренко, сотні інших відважних бійців невидимого фронту.

Список використаних джерел

1. Україна у Другій світовій війні у документах: Збірник німецьких архівних матеріалів (1942–1943). / [Упор. В. Косик]. — Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України; Львівський державний університет ім. І.Франка, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.Грушевського НАН України, — Т.3. — 1999. —384 с.
2. Яшан О.О. Соціальна поведінка населення України в роки окупації (1941–1944 рр.): витоки ментальності / О.О. Яшан. //Наукові праці: Науково-методичний журнал. — Т. 76. — Вип. 63. Історичні науки. — Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П.Могили, 2007. — С. 36 — 39.
3. Кентій А. Війна без пощади і милосердя: Партизанський фронт у тилу вермахту в Україні (1941-1944). / А. Кентій, В.Лозицький — Київ: Генеза, 2005. — 408 с.
4. Жук П.П. Рух опору на Черкащині (1941 — 1944 рр.) //Черкащина в контексті історії України. Матеріали Другої науково-краєзнавчої конференції Черкащини, присвяченої 60-річчю Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр. — Черкаси: «Ваш Дім», 2005. — С. 202 -208.
5. Політичний терор і тероризм в Україні. ХІХ–ХХ ст.: Історичні нариси / НАН України; Інститут історії України / Відп. ред. В. А. Смолій. — К.: Наук. думка, 2002. — 952 с.,
6. Центральний державний архів Вищих органів влади і управління України (далі - ЦДАВОУ) — КМФ-9. — Оп. 1. — Спр. 11.
7. Державний архів Черкаської області (далі — ДАЧО) — Ф. р-60. — Оп. 1. — Спр. 2.

8. Галузевий архів служби безпеки України — Ф. 6. — Спр. №32104.
9. ДАЧО. — Ф. р-51 — Оп.1 — Спр.20.
10. Спогади Федченко Г.П. (1927 р.н., с. Стебне Звенигородського району Черкаської області) — Рукопис, 2007 р. — Архів автора.
11. ДАЧО. — Ф. Р-1840. — Оп. 1. — Спр. 9; Ф. Р-1842. — Оп. 1. — Спр. 3.
12. Там само. — Ф. р-5549 — Оп. 4 — Спр. 1.
13. Киевщина в годы Великой Отечественной войны 1941-1945: Сборник документов. — К., 1963. — 736 с.
14. Клименко Т. Народний рух опору на Черкащині — Режим доступу <http://pres-centr.ck.ua/tape/29444/>
15. Центральний державний архів громадських об'єднань України. — Ф. 1. — Оп. 14. — Спр. 486.
16. Чайковський А. С. Айсберг. З історії органів внутрішніх справ і державної безпеки України / А. С.Чайковський — К.: Парламентське вид-во, 2013. — 704 с.

References

1. Ukrayina u Druhiy svitoviy viyni u dokumentakh: Zbirnyk nimets'kykh arkhivnykh materialiv (1942–1943). / [Upor. V. Kosyk]. — L'viv: Instytut ukrayinoznavstva im. I.Kryp'yakevycha NAN Ukrayiny; L'vivs'kyi derzhavnyi universytet im. I.Franka, Instytut ukrayins'koyi arkhеоhrafiiyi ta dzhereloznavstva im. M.Hrushevs'koho NAN Ukrayiny, — Т.3. — 1999. —384 s.
2. Yashan O.O. Sotsial'na povedinka naselennya Ukrayiny v roky okupatsiyi (1941–1944 rr.): vytoky mental'nosti / O.O. Yashan. //Naukovi pratsi: Naukovometodychnyy zhurnal. — Т. 76. — Vyp. 63. Istorychni nauky. — Mykolayiv: Vyd-vo MDHU im. P.Mohyly, 2007. — S. 36 — 39.
3. Kentiy A. Viyna bez poshchady i myloserdya: Partyzans'kyi front u tylu vermakhtu v Ukrayini (1941-1944). / A. Kentiy, V.Lozyts'kyi — Kyiv: Heneza, 2005. — 408 s.
4. Zhuk P.P. Rukh oporu na Cherkashchyni (1941 — 1944 rr.) //Cherkashchyna v konteksti istoriyi Ukrayiny. Materiali Druhoyi naukovokrayeznavchoyi konferentsiyi Cherkashchyny, prysvyachenoyi 60-richchyu Peremohy u Velykiy Vitchyznyaniy viyni 1941-1945 rr. — Cherkasy: «Vash Dim», 2005. — S. 202 - 208.
5. Politychnyy teror i teroryzm v Ukrayini. KhIKh–KhKh st.: Istorychni narysy / NAN Ukrayiny; Instytut istoriyi Ukrayiny / Vidp. red. V. A. Smoliiy. — K.: Nauk. dumka, 2002. — 952 s.,
6. Tsentral'nyy derzhavnyy arkhiv Vyshchyykh orhaniv vlyady i upravlinnya Ukrayiny (dali - TsDAVOU) — KMF-9. — Оп. 1. — Спр. 11.
7. Derzhavnyy arkhiv Cherkas'koyi oblasti (dali — DACHO) — F. r-60. — Оп. 1. — Спр. 2.
8. Haluzevyi arkhiv sluzhby bezpeky Ukrayiny — F. 6. — Спр. #32104.
9. DACHO. — F. r-51 — Оп.1 — Спр.20.
10. Spohady Fedchenko H.P. (1927 r.n., s. Stebne Zvenyhorods'koho rayonu Cherkas'koyi oblasti) — Rukopys, 2007 r. — Arkhiv avtora.

11. DАChO. — F. R-1840. — Op. 1. — Spr. 9; F. R-1842. — Op. 1. — Spr. 3.
12. Там само. — F. r-5549 — Op. 4 — Spr. 1.
13. Kyevshchyna v hodzy Velykoy Otechestvennoy voyny 1941-1945: Sbornyk dokumentov. — K., 1963. — 736 s.
14. Klymenko T. Narodnyy rukh oporu na Cherkashchyni — Rezhym dostupu <http://pres-centr.ck.ua/tape/29444/>
15. Tsentral'nyy derzhavnyy arkhiv hromads'kykh ob'yednan' Ukrainy. — F. 1. — Op. 14. — Spr. 486.
16. Chaykovs'kyu A. S. Aysberh. Z istoriyi orhaniv vnutrishnikh sprav i derzhavnoyi bezpeky Ukrainy / A. S.Chaykovs'kyu — K.: Parlament's'ke vyd-vo, 2013. — 704 s.

Стаття надійшла до редакції

О.А.Яшан

Вклад партизан Черкасщины в освобождение Украины от нацистско-фашистских захватчиков

В статье исследуется вклад партизан Черкасщины в освобождение Украины от нацистско-фашистских захватчиков во время Великой Отечественной войны 1941-1945 гг. В частности, раскрываются причины возникновения партизанского движения на Черкасщине, субъективные и объективные факторы влиявшие на развертывание партизанского движения в области; приведены примеры успешной деятельности партизан края в борьбе с врагом.

На основании проведенного исследования сделаны выводы, что несмотря на сложные условия функционирования, партизаны Черкасской области внесли весомый вклад в разгром нацистско-фашистских захватчиков.

Ключевые слова: Черкасщина, партизаны, движение Сопротивления, Великая Отечественная война.

O.Yashan

The contribution of the partisans of the Cherkasy district in Ukraine's liberation from Nazi invaders

The article explores the contribution of the partisans of Cherkasy region in Ukraine's liberation from Nazi invaders during the Great Patriotic war in 1941-1945.

In particular, it reveals the causes of the partisan movement in Cherkasy, subjective and objective factors are influenced the deployment of the partisan movement in the area; examples of successful activity of partisans edge in the struggle with the enemy.

Based on the results of the investigation concluded that despite the difficult conditions, the partisans of Cherkasy region has made a significant contribution to the defeat of the Nazi-fascist invaders.

Keywords: Cherkasy, partisans, Resistance movement, the Great Patriotic War.